

En aquest article es plantegen les reflexions de l'autora fruit d'una investigació de tipus qualitatiu sobre les sortides escolars en relació amb el concepte d'educació ambiental. Es parteix d'un document del passat, s'hi descriuen diferents casos de sortides observades i s'hi proposa seguir els components de l'educació ambiental per aconseguir una reorientació i una renovació de les sortides escolars.

L'octubre de 1935, un jove mestre format a l'Escola Normal de Girona en el Pla d'Estudis que estrenà la República (Pla Professional de 1931), i acabat d'arribar a la seva primera destinació, plasmava en el seu *Diario de clase* el desenvolupament d'una sortida amb el seu alumnat de l'escola unitària del poble pirinenc de Campdevàrol:

Hace un día espléndido. Nos disponemos a salir. Todos llevan consigo el libro, libreta y un lápiz. Nos dirigimos a una montaña cercana. Ya hemos instalado nuestra clase al aire libre. Un prado propicio: el sol nos acompaña; la vista es magnífica. Campdevàrol, pueblecito de aspecto simpático, nos muestra sus tejados desiguales. Al SO la nieve cierra el horizonte [...] Son muy optimistas y no creen en la desorientación;

sus ingenuas soluciones llegan a desorientarme a mí. Al fin he logrado, con ejemplos, hacerles comprender. Han visto claramente la necesidad de saber hacia donde estaba Barcelona; en qué punto se encontraba Ribas. *Si volguessis anar a peu a Barcelona passant per el camí més curt. Cap on aniries? la via del tren va cap aquell costat; Barcelona, en canvi, és cap aquest altre indret.* Hemos entrado de lleno en la lección; van siguiendo con mucho interés. *Si vos perdeu en un lloc des-poblado a lo millor caminareu 3 dies sense trobar cap camí i a la fi, completament desorientats, vos trobareu que heu fet una gran volta i que sou al mateix lloc que 3 dies enrera. En canvi podeu dir: vull sortir d'aquí! i seguint una mateixa direcció sortir-ne. Podeu mirar per allà on surt el sol (sempre, cada dia, fixe-u-vos-hi bé, surt per el mateix lloc) i anar-hi de dret; sempre cap aquella muntanya. A la nit reposeu i a la matinada reprendreu la vostra marxa en la mateixa direcció car haureu vist com sortia el sol pel mateix lloc on aparegué el dia abans. Si així ho feu anireu seguint un camí recte i molt serà que a la fi no trobeu un bon hostal on reposar.* Lo más intuiti-

vamente posible les hago ver el porqué, cómo y de qué manera les serviría ir en línea recta. Concretando más les señalo hacia donde está Barcelona y en qué montaña se esconde Ribas [...] Estoy muy contento de esta lección; ha resultado y no creo, de ningún modo, que este diario pueda ser un reflejo de lo que ha sido la verdadera realización. Han trabajado con entusiasmo y lo han entendido perfectamente¹.

Han passat molts anys des que Ferran Rahola i Auguet (Girona, 1914 – Reims, 1994) escrivia aquestes ratlles. Malauradament, poques sortides més va poder organitzar amb el seu alumnat: la guerra se'l va endur molt lluny, primerament al front, després a l'exili, i mai més no tornà a treballar de mestre.

Com s'hagués forjat l'escola catalana de la segona meitat de segle xx si les circumstàncies polítiques haguessin estat unes altres? Com haguessin evolucionat aquells mestres i aquelles mestres formats i formades a les escoles normals de l'època republicana, on les activitats i les lliçons a l'aire lliure, de l'Escola Nova,

eren un element molt important en el seu currículum? Preguntes sense resposta, com tantes d'altres.

Les activitats pedagògiques a l'aire lliure renaixeren amb les escoles d'estiu i les associacions de mestres, a partir de la segona meitat dels anys seixanta. I, a poc a poc, retornaren al quefer diari dels mestres i de les mestres. Avui, quasi quaranta anys després de la seva revifalla, què en queda d'aquella tradició?, com es fan les sortides?, com s'haurien de plantejar?

Què en pensen, avui, els mestres i les mestres de fer sortides?

A partir d'una investigació de tipus qualitatiu, ens hem acostat una mica més al que pensen avui uns mestres i unes mestres sobre l'interès de sortir de les aules (Medir, 2001). Hi hem vist en tots encara les llavors que segurament va deixar la pedagogia dels anys trenta i que els moviments de renovació pedagògica es van encarregar de fer fructificar de nou. Les mestres i els mestres creuen que val la pena sortir de l'escola per un

munt de raons, sobretot per totes aquelles que fan referència a l'experimentació, a viure, veure i observar en directe el medi que ens envolta. Les seves paraules ens ho demostren:

- «Sempre que es fa una sortida és per observar, quan ho veuen allà, i veuen aquells penya-segats i veuen tot allò, doncs, els impressiona». (Agustina, mestra d'una escola gran, urbana)
- «Allò que es veu i allò que es pot palpar, és molt més important, més viu, no? Amb les sortides es poden veure moltes coses que no podem fer aquí a la classe, que s'han de veure, s'han de comprovar». (Carme, mestra d'una escola gran, urbana)
- «Aquí ho tens tot a mà, estudiant el riu, perquè toca estudiar el riu, doncs ficarnos com aquell qui diu de peus a l'aigua, i clar, el tenim aquí mateix». (Núria, mestra d'una escola rural)

Hem pogut comprovar que les sortides, per als mestres i per a les mestres, són plantejades o bé de tipus vivencial o bé d'experimentació. Les sortides vivencials solen planificar-se en la fase inicial de la

unitat didàctica i han de servir, segons Vilarrasa (1999), per «augmentar les experiències viscudes per part de l'alumnat; estar en contacte directe amb espais i realitats desconegudes; propiciar el contacte directe amb persones significatives; desencadenar processos reflexius i de reconstrucció del coneixement».

Les sortides d'experimentació, en canvi, es realitzen en la fase de desenvolupament de la unitat didàctica i solen ésser les clàssiques sortides enteses com a treball de camp, en les quals es pretén introduir noves informacions i reelaborar-les per construir coneixements més acostats als sabers de la ciència i de la cultura (Vilarrasa, 1999).

En la nostra investigació hem pogut observar de prop sortides vivencials i d'experimentació, amb predominança de les primeres sobre les segones, encara

Les mestres i els mestres creuen que val la pena sortir de l'escola per un munt de raons, sobretot per totes aquelles que fan referència a l'experimentació, a viure, veure i observar en directe el medi que ens envolta

que s'hi solen barrejar característiques de totes dues. Molt sovint hi detectem defectes greus, però que no invaliden del tot els seus resultats.

Tres casos

Nens i nenes de cicle mitjà de primària surten dos dies de l'escola per resseguir dos itineraris que els han de servir per fixar-se en determinats aspectes dels carrers, les places i el medi natural del seu poble. Fa temps que n'han iniciat l'estudi, per tant, es tractaria d'una sortida d'experimentació, amb treball de camp; a la pràctica, però, és també una sortida vivencial, perquè, encara que sigui difícil de creure, molts infants trepitgen per primer cop algunes de les destinacions de l'itinerari. Aquest fet serveix per adonar-nos, encara més, de la importància de les activitats realitzades fora de l'aula. Comprovem com nens i nenes caminen molt poc per la seva població, en coneixen només alguns llocs, els més freqüentats, i aquells als quals arriben fàcilment amb el cotxe familiar, i la resta de barris són tan ignorats com si es tractés d'altres poblacions llunyanes.

El fil conductor dels itineraris és descriptiu: «Això és el que tenim a la nostra població», mai cap qüestió com ara «El que veiem, ens agrada?», «Com podria ser la nostra població si...?», «Com ens imaginem el futur?». A les mestres i els mestres sembla que els faci por que els infants vegin aspectes «lletjos» de l'urbanisme, de l'ambient social; només se'n ressalta allò que es considera «bo i maco». Per què?, no han de ser aquests nens i aquestes nenes ciutadans i ciutadanes responsables?, no seran ells i elles qui gestionaran la població en el futur? Per què no han d'adonar-se dels defectes actuals del seu poble?

Un grup de nois i noies de cicle superior de primària estudien els volcans. No hi pot faltar la visita a la zona volcànica de la Garrotxa. Els mestres i les mestres treballen la unitat didàctica segons la seva programació. Aproximadament a la meitat, quan ho consideren més oportú, decideixen contractar la sortida a través de l'oferta que els arriba des de l'Administració; vulgues o no, sempre és la més econòmica. Però també corre el risc de patir algunes mancances:

en aquest cas, monitoratge poc preparat, poca connexió entre el que els mestres volen i el que se'ls ofereix. La sortida dona els seus fruits perquè les mestres i els mestres l'han treballada molt a l'aula, abans i després. Sobre el terreny, però, les immenses possibilitats de treball en el medi segons l'opinió de la investigadora són desaprovechades. El to de la visita és sempre descriptiu: «hi ha això, que és el que veiem», però no es cerquen les raons per les quals s'ha arribat fins aquí i, encara menys, es planteja cap treball de futur. Només es busca assegurar alguns conceptes, els valors i les actituds hi són oblidats.

Els alumnes i les alumnes dels cicles mitjà i superior d'un centre docent d'una població costanera van a una escola del mar. S'hi veu la possibilitat de treballar a fons aspectes del propi medi que des de l'escola són més difícils de tractar. L'alumnat gaudeix de la novetat, al començament s'encurioseix amb les activitats proposades; després de dues hores de monotonia omplint quaderns encara que sigui a les roques, literalment amb els peus a l'aigua els nens i les nenes s'avo-

reixen, ja no els interessa; més d'un i més d'una queda moll i molla de cap a peus! Els qui porten l'activitat només pateixen per una cosa: acabar el quadern en el qual els conceptes nous s'acumulen pàgina rere pàgina. Els mestres i les mes-

tres intenten mantenir l'ordre. Hi ha quelcom que grinyola, però qui s'atreveix a dir-ho?

I així, podríem descriure altres sortides, carregades de bones intencions, però amb moltes mancances: per què fa

por allò socialment lleig o conflictiu?, per què només es presenta una descripció del present?, per què no es vol recordar un passat recent i encara menys plantejar uns possibles futurs?, per què només es pensa en continguts conceptuals i són obviades les actituds i els valors de treball en el medi?

Noves perspectives per sortir de l'escola a partir de l'educació ambiental

L'escola dels inicis del segle XXI es troba molt lluny d'aquella escola on va treballar el mestre Ferran Rahola. Les activitats que ell plantejava les veiem ara amb uns altres ulls i amb una altra mentalitat, ningú no parla d'anar a peu fins a Barcelona, des de cap punt de la geografia catalana. Una simple activitat d'orientació com la que hem llegit al començament d'aquest article és forçada a desenvolupar-se de manera substancialment diferent.

Però com hem d'encarar, els educadors i les educadores, les nostres activi-

tats docents, entre les quals hi ha les sortides escolars? Ens hem de limitar a intentar traspasar uns coneixements, que, d'altra banda, són cada dia més inestables, o hem de provar de treballar amb unes tècniques per al coneixement i uns valors que ens permetin viure i conèixer en un món conflictiu i en crisi? N'hi ha prou amb descriure el present, o val la pena que acostumem el nostre alumnat a dissenyar els futurs, tots els futurs possibles?

La resposta a aquests interrogants la trobem en l'educació ambiental. L'educació ambiental de la dècada dels noranta i principis de segle XXI, que difereix molt dels primers enfocaments naturalístics i de preocupació per la degradació del medi ambient de les dècades anteriors. Avui, l'educació ambiental és, fonamentalment, una educació per a l'acció que serveix per ampliar els nostres coneixements i les nostres capacitats. Però, sobretot, amb l'educació ambiental es pretén fomentar actituds de responsabilitat, desenvolupar competències per a l'acció i suscitar el compromís i la responsabilitat de tre-

ballar per al canvi social, cultural i econòmic, a partir del desenvolupament d'un ampli ventall de valors, actituds i habilitats que permetin a cadascú formar-se criteris propis, assumir responsabilitats i dur a terme un nou paper constructiu de la societat (*Libro Blanco de la Educación Ambiental en España*, 1998).

Prenem els components de l'educació ambiental identificats per Tilbury (1995) per arribar a realitzar un treball del medi amb una perspectiva holística, aprofundint les tècniques d'estudi del medi, però també l'estudi dels models de desenvolupament i dels problemes que el nostre model ens ocasiona. Per tant, no podem oblidar, ni fer veure que no veiem la pobresa, la degradació urbanística, els conflictes que es dibuixen sobre el territori (aquells que alguns mestres i algunes mestres, amb les millors intencions del món, volen obviar en les seves sortides). I si parlem de desenvolupament, tractarem els futurs ambientals i socials, i les ideologies i les utopies que aquests futurs reflecteixen (Huckle, 1992).

Els components de l'educació ambiental i les sortides escolars

1. L'educació ambiental és holística, o sigui, ha d'aconseguir un tractament dels problemes ambientals i de desenvolupament molt ampli, considerant totes les disciplines, ha d'utilitzar sempre una perspectiva local i una de global alhora.

Voldríem que diferents àrees del currículum s'impliquessin en les sortides escolars. Creiem que el medi objecte d'estudi ha de ser treballat sempre a partir de les seves característiques locals, però, al mateix temps, s'ha de fer com a element integrant de diferents conjunts geogràfics, utilitzant altres escales d'anàlisi.

2. L'educació ambiental està orientada cap als valors: valors per a la sostenibilitat, això és de responsabilitat social, de consciència de la diversitat, d'harmonia amb el medi, de compromís per treballar amb els altres i per als altres.

Les sortides poden ser i han de ser situacions idònies per treballar aquests valors, si els seus organitzadors (mestres, monitors i monitores) pensessin una mica

més a tenir-los en compte i una mica menys en els continguts conceptuals.

3. L'educació ambiental està basada en temes i problemes: implica identificar, investigar, anar a la recerca de solucions, dur a terme accions i avaluar l'impacte de les accions.

Si moltes vegades costa sortir de l'escola, seria bo que la selecció es fes amb molta cura. De fet, tots els mestres i

les mestres en són conscients, però potser sovint es va cap allà on és més fàcil. En canvi, ens sembla que caldria escollir les sortides cap a les qüestions més transcendents del medi, amb un procés de treball com el descrit per Tilbury, segons les edats, segons les pròpies possibilitats.

4. L'educació ambiental està orientada cap a l'acció: implica les alumnes i

els alumnes en accions ambientals reals i simulades. Proporciona coneixement i experiència en una varietat d'accions, com ara: negociació, persuasió, consumisme, acció política, acció legal, ecogestió.

Les sortides haurien de ser, abans de tot, acció. No hauríem de perpetuar més sortides que són únicament i exclusivament un canvi d'escenari (l'aula pel medi extern). Quin sentit té intentar tractar determinats continguts en condicions més dolentes a l'exterior que no pas dins l'aula? Les sortides han de reproduir accions, implicacions de l'alumnat amb el medi. Si no és així, des de l'aula i amb les tecnologies de la informació i de la comunicació podem obtenir resultats més bons.

5. L'educació ambiental és educació crítica. Formar persones socialment crítiques implica: desenvolupar un coneixement reflexiu crític, obert, no dogmàtic; aconseguir desenvolupar capacitats de pensament crític, a partir de formulació de preguntes, de discussions polítiques i ideològiques; fomentar aptituds i valors democràtics, o sigui de compromís amb

valors com el de llibertat d'elecció, de tolerància, de justícia, de respecte per la veritat i per al raonament; fer prendre experiència en processos reals o simulats de política ambiental.

Si tenim la capacitat de treballar veritablement un o més d'un d'aquests aspectes en les sortides i creiem que sempre és possible, posarem el nostre granet de sorra per contribuir a formar una ciutadania més crítica i menys conformista.

En definitiva, el repte de l'educació ambiental és el de promoure una nova relació de la societat amb el seu entorn, per tal de procurar a les generacions actuals i futures un desenvolupament personal i col·lectiu més just, equitatiu i sostenible. I no són precisament les activitats fora de l'escola les que exemplifiquen més bé les relacions amb l'entorn?

Amb l'educació ambiental es pretén fomentar actituds de responsabilitat, desenvolupar competències per a l'acció i suscitar el compromís i la responsabilitat de treballar per al canvi social, cultural i econòmic

Tal com diu Vilarrasa (1999), la col·laboració de l'escola i la societat es fa evidentment

palesa quan els mestres i les mestres volen sortir de l'escola i, al mateix temps, quan la societat es deixa observar, recórrer, interrogar, llegir, comprendre i qüestionar, en definitiva. Cal que els professionals i les professionals de l'ensenyament renovem urgentment els nostres objectius, les nostres tècniques per sortir de l'aula. Si ho fem en el camí que ens proporciona l'educació ambiental, contribuirem a crear una educació per al futur, a crear una educació per al nostre nou segle.

HEM PARLAT DE:

- Educació ambiental.
- Sortides escolars.

Nota

1. RAHOLA I AUGUET, F.: *Diario de clase 1935-1936*, text manuscrit, inèdit. En curs de publicació parcial a Revista de Girona.

Referències bibliogràfiques

HUCKLE, J. (1992): «Educació per a la sostenibilitat: el paper de la geografia escolar en l'educació ambiental». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 21, p. 91-109.

Libro Blanco de la Educación Ambiental en España (1998). Edició per a les Terceras Jornadas de Educación Ambiental. Pamplona.

MEDIR, R. M. (2001): *Les sortides escolars i l'educació ambiental: Un estudi de casos*. Treball de recerca del programa de doctorat Educació, Societat i Cultura. Universitat de Girona.

TILBURY, D. (1995): «Environmental Education for Sustainability: defining the new focus of environmental education in the 1990s». *Environmental Education Research*, 1 (2), p. 195-212.

VILARRASA, A. (1999): «Les sortides escolars: viatge cap al coneixement». *Guix*, núm. 251, p. 41-46.

Rosa M. Medir
Universitat de Girona

rosa.medir@udg.es